

آثار باستانی و ارزش های تاریخی

دوران های مختلف سنگی

نویسنده: شمشاد امیری خراسانی

انتشار: ۳ اردیبهشت ۱۳۹۱ / ۱۳ دقیقه مطالعه

چکیده مقاله

در این پست قصد داریم ایران را در دوران های مختلف سنگی: 1: ایران در دوره پارینه سنگی میانه 2: ایران در دوره پارینه سنگی جدید 3: ایران در دوره نوسنگی 4: ایران در دوره فرا پارینه سنگی 5: ایران در دوره پارینه سنگی قدیم ایران در دوره پارینه سنگی میانه : شواهد مربوط به دوره ی پارینه سنگی میانه در ایران بهتر از دوره ی پیشین است. آثار این دوره از نقاط مختلف ایران به دست آمده است. از نظر قدمت، این دوره در محدوده ای از تاریخ واقع شده است که آنجا آزمایشات کربن 14 برای تعیین قدمت آثار ممکن است. از این رو، می توان

در این پست قصد داریم ایران را در دوران های مختلف سنگی:

1:ایران در دوره پارینه سنگی میانه

2:ایران در دوره پارینه سنگی جدید

3:ایران در دوره نوسنگی

4:ایران در دوره فرا پارینه سنگی

5:ایران در دوره پارینه سنگی قدیم

ایران در دوره پارینه سنگی میانه :

شواهد مربوط به دوره ی پارینه سنگی میانه در ایران بهتر از دوره ی پیشین است. آثار این دوره از نقاط مختلف ایران به دست آمده است. از نظر قدمت، این دوره در محدوده ای از تاریخ واقع شده است که آنجا آزمایشات کربن 14 برای تعیین قدمت آثار ممکن است. از این رو، می توان اطلاعات دقیق تری از وضعیت فرهنگی این دوره فراهم کرد. به نظر می رسد که این دوره ی فرهنگی در ایران از حدود یکصد هزار سال تا هشتاد هزار سال پیش آغاز شده است.

بیشتر ابزارها و تولیدات سنگی این دوره را می توان از نوع موسترین (Moustrian) طبقه بندی کرد. تولید این نوع ابزارها از غرب اروپا تا شمال آفریقا، و خاور نزدیک تا آسیای مرکزی رایج بوده است. هرچند تاریخ دقیق افول فرهنگ دارای دست افزار نوع موسترین در ایران کاملاً روشن نیست، ولی به نظر اکثر قریب به اتفاق انسان شناسان، این فرهنگ در حدود چهل هزار سال پیش پایان یافته است. بنابر این منطقی به نظر می رسد که طول این دوره ی فرهنگی را در ایران بین شست تا پنجاه هزار سال پیش تصور کنیم.

محل های باستانی معروف این دوره ی فرهنگی در ایران، بیشتر مناطق رشته کوه های ابرسن ، نواحی آذربایجان، کردستان و لرستان شناسایی شده اند. در مازندران، خراسان و خوزستان نیز آثاری از این دوره به دست آمده است.

در داخل فلات مرکزی ایران در حوالی تهران یک محل، و محل دیگر در کرمان معرفی شده است. در ناحیه ی «لادیز» در بلوچستان که مرکز فرهنگ «لادیزیان» می باشد، هنوز آثاری از دوره ی «موسترین» گزارش نشده است. بهترین نمونه‌های این دوره ی فرهنگی، از نقاط مختلف باستانی نزدیک خرم آباد در لرستان شناسایی شده اند. آثار به دست آمده از غارهای «کنجی» یا پناهگاه سنگی «ارجنه» (ارژنه)، غار «قمری» پناهگاه سنگی «هومیان» که در ناحیه ی کوه‌دشت خرم آباد قرار گرفته اند، (محل اخیر، در ارتفاع حدود 2000 متری از سطح دریا قرار گرفته است و در زمره ی بلندترین محل هایی است که آثار دوران سنگی در خاور نزدیک از آن به دست آمده است)، معرف دوره ی پارینه سنگی میانه در لرستان هستند. در ناحیه ی «هلیلان» در دره ی رودخانه ی «سیمره» که در ارتفاع حدود 900 متری از سطح دریا قرار گرفته است نیز، در هفت نقطه، آثار دوره ی پارینه سنگی میانه شناسایی شده است که از آن جمله اند: «پل پاریک»، «غارویلا» و «غاروشی».

در «کاگیکا» در نزدیکی شهر کرمانشاه نیز آثار این دوره شناسایی شده است.

در همین منطقه، در «غار بیستون» و پناهگاه سنگی «ورواسی» و نزدیک آن ها در غار «خَر» (مر خر = غار بزرگ) آثاری از دوره ی پارینه سنگی میانه با ابزارهای سنگی مشخص نوع موسترین مورد شناسایی قرار گرفته اند.

علاوه بر این مناطق که باید آن ها را مراکز تجمع گروه های متعلق به دوره ی پارینه سنگی میانه تصور کرد، از نقاط باستانی پراکنده در ایران از قبیل: جهرم در فارس و محلی واقع در دره ی رود «کر» در نزدیکی شیراز و همچنین، نزدیک «تل ابلیس» در کرمان و یا «غاز تمتمه» در نزدیک دریاچه ی ارومیه نیز، آثار دوره موسترین شناسایی شده است.

در غار «که آرام» در گرگان نیز آثاری مشابه آثار موسترین کوه های ابرسن به دست آمده است. اخیرا نیز، نگارنده موفق به یافتن آثار دوره ی پارینه سنگی میانه در حوضه ی مسیله واقع در نزدیکی ورامین در جنوب تهران گردیده است

ایران در دوره پارینه سنگی جدید:

بیشتر آثار به دست آمده از دوره ی پارینه سنگی جدید در ایران از منطقه ی کوه های ابرسن (زاگرس) جمع آوری شده اند و با وجود اینکه در ابزارهای سنگی گوناگونی زیادی دیده می شود، به نظر می رسد که شیوه ی زندگی و فن ابزارسازی از دوره ی پارینه سنگی میانه به جدید، در این منطقه تدریجی بوده است.

یکی دیگر از ویژگی های فرهنگی دوره ی پارینه سنگی جدید، تاثیر ویژگی های فرهنگی منطقه ای و محلی در شیوه ی ساخت ابزارهای سنگی است. آثار این دوره که از غار «یافته» در نزدیکی خرم آباد لرستان به دست آمده اند، قدمتی در حدود سی و پنج هزار سال دارند.

یکی از ویژگی های صنعتی دوره ی پارینه سنگی جدید در ایران، ساختن ادوات سنگی بسیار کوچک است که اصطلاحاً «ریزتیغه» نامیده می شوند.

در خرم آباد، علاوه بر غار «یافته» از غارهای «ارجنه» و «پاسنگر» نیز آثار این دوره به دست آمده است.

در غرب ایران نیز در غار «خر» (مر خر = غار بزرگ) و پناهگاه سنگی «ورواسی» نزدیک کرمانشاه نیز آثار دوره ی پارینه سنگی جدید شناسایی شده است.

در دره هلیلان در غارهای «مارزور»، «مارگورگلان سراب»، «دارمار» و غار «گوگل» آثاری متعلق به اواخر دوره ی پارینه سنگی جدید ایران شناسایی شده است.

هر چند به طور دقیق آغاز و پایان این دوره در ایران به روشنی معلوم نیست، ولی به نظر می رسد در حدود یازده هزار سال پیش این فرهنگ در ایران ادامه داشته تا اینکه سرانجام با آغاز دوره ی فراپارینه سنگی این دوره پایان پذیرفته است.

ایران در دوره نوسنگی:

در پایان آخرین مرحله ی پارینه سنگی که قبلا دوران میان سنگی خوانده می شد و امروزه در نامیدن آن به فراپارینه سنگی توافق همگانی وجود دارد، دوران جدیدی آغاز شد که با تحولاتی که در صنایع و روش زندگی صورت گرفت، آن را دوران نوسنگی می نامند.

تمامی حوادث و اتفاقاتی که به وقوع پیوست تا انسان برای ادامه ی حیات دست از جمع آوری غذا و شکارورزی و صید بردارد و با تولید غذا وارد مرحله ی نوینی از زندگی فرهنگی گردد، که ما امروز ادامه ی آن را می گذرانیم، از همین دوران فرهنگی که اصطلاحا نوسنگی نامیده شده، آغاز گردید است.

این دوران در خاورمیانه و ایران زودتر از 9000 سال قبل شروع نشده است، در حالیکه در دیگر قسمت های جهان گاهی چند هزار سال بعد از آن آغاز گردید.

در ایران حدود 9000 سال قبل، گروه هایی از جوامع انسانی با استقرار در یک منطقه و در نهایت یک محل، دوره ی کوچ دایم از منطقه ای به منطقه ای دیگر و از محلی به محلی دیگر را پشت سر گذاشتند و دوره ی تولید غذا و سکونت در یک محل را آغاز کردند.

این دوران نسبت به سایر ادوار فرهنگی دارای چندین ویژگی است که از جمله ی آنها تغییراتی است که در شکل ظاهری برخی از ابزارهای سنگی به وجود آمد تا عملکرد آنها را تغییر دهد و در جهت نیازهای فنی خود، آنها را به ابزارهای کارآمدتری تبدیل کند.

ابزارهای سنگی به سرعت تخصصی شدند. انواع تیغه ها، خراشنده ها و رنده ها، اسکنه ها و مته ها برای کاربردهای خاص ساخته شدند و ابزارهایی خاص متناسب با تولیدات کشاورزی نیز، به آنها اضافه گردید. این گروه را بیشتر هاون های سنگی، دسته هاون ها، ساینده ها و ساتورهای سنگی برای خرد کردن ساقه ی حبوبات و غلات و نظایر آنها، تشکیل می دادند.

دوران نو سنگی در ایران را می توان به چند دوره ی کوتاه تر بر اساس تحولات صنعتی ابزار سازی و یا نحوه ی زندگی، تقسیم کرد. آنچه رایج بوده است، تقسیم این دوران به دو «دوره نوسنگی قبل از تولید و استفاده از سفال» ، و «دوره نو سنگی توام با تولید غذا و استفاده از سفال» بوده است. این تقسیم بندی را اگر برای منطقه ی محدود خاور نزدیک و خاورمیانه بتوان پذیرفت، با توجه به فرهنگ انسان در سطح جهان غیر قابل قبول است.

به عنوان مثال در ژاپن دوره ی نو سنگی از حدود ده هزار سال قبل شروع شده و از همان آغاز با تولید سفال که به سفال نوع «جامون» (jamon) مشهور است، همراه بوده است. مردم دوره ی جامون علاوه بر سفال، از ظروف سنگی و همچنین تیر و کمان نیز استفاده می کردند و در محوطه های کوچک به سر می بردند. این مردم غذای مورد نیاز خود را از طریق جمع آوری و شکار صید تامین می کردند. نخستین تولید کنندگان غذا در حدود قرن سوم پیش از میلاد در ژاپن از طریق کشت برنج به تامین نیازهای غذایی پرداختند که با دوره ی «یایوی» (Yayoi) آغاز شد.

ایران در دوره فرا پارینه سنگی :

اگرچه بیشتر پژوهشگران آغاز این دوره را در منطقه ی آبرسن (زاگرس) از حدود سیزده هزار سال پیش تصور کرده اند، ولی عده ای معتقدند از حدود بیست هزار سال پیش این فرهنگ از فرهنگ دوران پارینه سنگی مشتق گردید و تا آغاز دوران تولید غذا از راه کشاورزی و دامداری، ادامه پیدا کرد. عده ای از باستان شناسان نیز پیش از این، این دوران را به نام «میان سنگی» مورد مطالعه قرار داده بودند.

به طور کلی، ابزار سنگی این دوره، کوچک تر و ظریف تر از ادوات سنگی دوران قبلی، ساخته شده اند. در این دوره انواع تیغه های سنگی ساخته شده و انواع مختلف مته های سنگی تولید می شده است.

از ریز تیغه های کوچک و ظریف مثلثی شکل برای تولید داس برای درو غلات خود رو استفاده می شد. این ریز تیغه ها را در کنار هم در دسته های چوبی، استخوانی و یا شاخی قرار می داند و آن ها را به کمک قیر طبیعی، در محل شکاف-های ایجاد شده در دسته ها محکم می کردند.

همکنون، بقایای نخستین اجتماع های دوره ی فرا پارینه سنگی در حوزه ی دریای مازندران، در چند غار نزدیک بهشهر به دست آمده است که زمان استقرار در این غارها از حدود دوازده هزار سال پیش آغاز شده است.

این غارها عبارتند از : «کمر بند»، «هاتو» (هوتو) و «علی تپه».

البته به نظر می رسد غار «علی تپه» در حدود یازده هزار سال پیش متروک شده و غارهای «هاتو» (هوتو) و «کمر بند» کمی پس از آن در حدود میانه ی هزاره ی هفتم یا ششم پیش از میلاد (نه هزار یا هشت هزار سال پیش) به کلی متروک شدند.

به هر روی به نظر می رسد، در حدود هفت هزار سال پیش، دوره ی فرا پارینه سنگی در ایران به کلی پایان یافته و زندگی کشاورزی و فراهم کردن غذا، جایگزین زندگی از راه جمع آوری و شکار و صید شده است.

ایران در دوره پارینه سنگی قدیم :

به استناد دست افزارهای سنگی ساده ای که از انسان در مناطق شرقی و جنوب شرقی قاره آفریقا به دست آمده است، از پیدایش انسان بر روی این کره خاکی حدود چهار میلیون سال می گذرد. این دوره را انسان شناسان دوران «پارینه سنگی» نامیده اند و بر حسب تغییراتی که به مرور زمان در کاراکتر شدن این دست افزارها پدید آمده، دوران پارینه سنگی به سه دوره ی قدیم، میانی و جدید تقسیم شده است.

بررسی های باستان شناسی - انسان شناسی در ایران امروزی برای شناسایی دوره ی پارینه سنگی، هم جدید و هم محدود است. به دلیل همین دو امر، اطلاعات به دست آمده نیز بسیار ناچیز و در محدوده ی ظن و گمان است. ولی به نظر می رسد که با توجه به جغرافیای طبیعی و وضعیت اقلیمی ایران، در این سرزمین دسته های کوچکی از انسان به صورت پراکنده قادر به زیست و تامین نیازهای غذایی خود بوده اند. این گروه ها با جمع آوری فرآورده های نباتی که در ایران به صورت خود رو قابل گرد آوری و استفاده بوده اند و همچنین با شکار حیوانات و صید آبزیان و شاید پرندگان، غذای مورد نیاز خود را تامین می کرده اند و برای تامین غذا از ابزارهای بسیار ساده و متناسب با نوع غذا، از سنگ، چوب و استخوان حیوانات سود می جستند. به دلیل قدمت این دوره، وسایل و ابزارهای ساخته شده از چوب و استخوان به کلی از بین رفته است و فقط ابزارهای سنگی را انسان شناسان با بررسی های باستان شناسی از قسمت های مختلف ایران جمع آوری کرده اند.

چون آثار دوره ی پارینه سنگی قدیم را که در چند منطقه از ایران گزارش کرده اند، بر اساس یک فصل بررسی ارایه شده است، در صحت آن ها هنوز نکات ابهام آمیزی وجود دارد. ولی، از آنجا که این گزارش ها در حال حاضر در نوشته های مربوط به این دوره از حیات انسان در ایران، تا به دست آمدن مدارک دقیق تر، راه یافته است، ناچار به ارایه آن ها به عنوان اسناد و مدارک دوره ی پارینه سنگی در ایران، مخصوصا دوره ی قدیم آن، هستیم.

این مدارک از سه منطقه ی ایران شناسایی شده اند که عبارتند از :

- منطقه ای در نزدیکی «ببقو» در حدود یکصد و چهل کیلومتری مشهد در اطراف بستر خشک «کشف رود» خراسان.
- آثاری شامل چند افزار سنگی از منطقه ای واقع در آذربایجان، در مثلث بین مراغه، تبریز و میانه، نیز به دست آمده است که بنا به گزارش، متعلق به دوره ی پارینه سنگی قدیم است.
- ابزار سنگی به دست آمده از منطقه ی «لدیز» سیستان که قدمتی برابر با یکصد هزار سال قبل دارند و از نظر فن ابزار سازی، آن ها را جزو نوع آشولین یعنی جدیدترین ابزارهای سنگی دوره ی پارینه سنگی قدیم طبقه بندی کرده اند.

با توجه به چگونگی پراکندگی و توزیع مناطق معرف دوره ی پارینه سنگی قدیم در ایران، جای هیچ گونه تردیدی نیست که بررسی و تحقیق درباره ی پارینه سنگی قدیم در ایران به تنهایی و بدون در نظر گرفتن وضعیت مناطق همجوار امکان پذیر نیست. از طرفی، مطالعات مربوط به دوره ی پارینه سنگی قدیم در مناطق همجوار، یا انجام نشده است و یا چنان مغشوش و غیر قابل قبول است که قابل استناد نیستند. مثلا، در ترکمنستان مطالعاتی که در این دوره انجام شده به هیچ صورت با واقعیت علمی مطابقت ندارد. زیرا تمامی آثار سنگی قبل از استقرار در آن

نواحی، به دوره ی میان سنگی و نوسنگی منسوب شده اند.

علاوه بر موارد فوق، باید افزود که تعیین قدمت آثار از طریق استفاده از روش های علمی مانند آزمایشات موسوم به پتاسیم آرگون (Potassium Argon) و تعیین جهت قطب مغناطیسی (Magnetic Polarity Chronology) و یا مقدار اورانیوم توریوم (Uranium Thorium) که در دیگر نقاط جهان با موفقیت برای تعیین تاریخ دوره های پارینه سنگی به کار رفته است، هنوز بر روی آثار به دست آمده از ایران انجام نشده. به علاوه، وضعیت مربوط به دوران های زمین شناسی از جمله دوره ی پله ایستوسین (Pleistocene) یعنی دوره ای که در آن انسان بر کره ی زمین پدیدار شده است، در ایران تاریک و مبهم می باشد.

منابع:

ملک شهمیرزادی، صادق، 1378 «ایران در پیش از تاریخ: باستان شناسی ایران از آغاز تا سپیده دم شهرنشینی»، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور (چاپ دوم: 1382) اسمیت، فیلیپ، 1375 «گزارش مقدماتی حفاری در غار خر و تپه گنج دره کرمانشاه»، ترجمه فریدون بیگلری، سامان حیدری، پیک بیستون، ضمیمه مجله آئینه، شماره: 26 و 27، صص. 114 - 112

ارجاع به این مقاله

شمشاد امیری خراسانی، «دوران های مختلف سنگی»، پارسیان دژ، ۱۳۹۱.

خواندن مقاله و پیوست های آن در وبسایت پارسیان دژ

نشانی ثابت این نسخه:

<http://parsiandej.ir/articles/1079/pdf/دوران-های-مختلف-سنگی.pdf>

آخرین ویرایش مقاله: ۱۲ مرداد ۱۴۰۵